

MUSEU D'HISTÒRIA DELS JUEUS

EXPOSICIÓ

LLEGAT

PAISATGE HUMÀ DELS CALLS

BARCELONA · BESALÚ · CASTELLÓ D'EMPÚRIES
GIRONA · PALMA DE MALLORCA · TORTOSA

DEL 17/06 AL 30/09 DE 2016

PATRONAT
DELS CALLS DE GIRONA

Diputació de Girona

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Ajuntament de Girona

LLEGAT:

PAISATGE HUMÀ DELS CALLS

El Museu d'Història dels Jueus presenta una exposició sobre famílies, cognoms i persones relacionades amb el passat jueu d'algunes ciutats catalanes. Constitueixen el seu llegat immaterial, que va més enllà del llegat físic i monumental que també tenen aquestes ciutats.

Les institucions que han treballat per a la recuperació del patrimoni històric jueu generalment s'han centrat en el patrimoni material, allò físic que es pot mostrar a un visitant, les restes arqueològiques o arquitectòniques. Això, a vegades, ha posat en segon terme els habitants de les juderies medievals, persones que, al cap i a la fi, foren els responsables de tot el llegat material que ens ha arribat fins avui dia.

L'exposició «Llegat: paisatge humà dels calls» té com a objectiu presentar els noms de les principals famílies jueves medievals que un dia formaren part del país. Es fonamenta sobre una recerca en la documentació escrita entorn de famílies vinculades a alguns dels calls medievals més representatius de diferents territoris de Catalunya i Balears.

Les conversions o l'exili les conduïren per camins molt diversos. Encara podem resseguir les traces d'alguns d'aquests itineraris personals i familiars. Altres resten en la memòria oral d'algunes famílies escampades arreu del món a partir de 1492 i també es manifesten en els seus cognoms, que s'han transmès per generacions a l'interior de les comunitats sefardites. Recuperant-ne els noms, en recuperem la memòria.

GIRONA

FAMÍLIA ÇA PORTA (TAMBÉ SAPORTA O SASPORTAS)

Bonastruc ça Porta és, sens cap mena de dubte, un dels personatges més rellevants de la història jueva medieval. Avui dia, la majoria d'historiadors admeten reconèixer-lo a ell i Mossé ben Nahman (Nahmànides en llatí) com la mateixa persona: el primer seria el nom amb què se'l coneixia en el seu entorn quotidià i el segon l'utilitzat en l'entorn religiós i intel·lectual. Mossé ben Nahman (ca. 1194-ca. 1270) fou rabí, talmudista, cabalista, exegeta i poeta, es guanyà un gran respecte entre els seus contemporanis pels seus estudis del Talmud i la càbala. És necessari destacar la bona relació que mantingué amb el rei Jaume I, el qual ordenà l'organització d'una de les disputes més conegudes, l'estiu de 1263, al Palau Reial de Barcelona. Nahmànides hi encapçalava la delegació jueva i el monjo convers Pau Crestià, la dels cristians. La documentació hebrea que ha arribat fins als nostres dies narra com Mossé defensà el judaisme de forma magistral, ja que fins i tot el rei elogià els seus dots com a orador. Uns anys més tard, amb la voluntat de complir el precepte de viatjar a la terra d'Israel, abandonà Girona per visitar Jerusalem. Morí a la ciutat d'Acre el 1270, però què se'n féu, de la resta de la família?

A l'edat mitjana podem trobar el cognom Çà Porta i el seu símil Saporta a Vilafranca del Penedès, Barcelona, València i Besalú, fet que dificulta identificar la descendència del mestre Mossé. Tot i això, ja entrat el segle XV, trobem el cognom Sasportas a l'actual Algèria, a cavall entre les ciutats d'Orà i Tlemcen. En aquesta família nasqué, cap al 1610, Jacob Sasportas, rabí que guanyà un gran reconeixement pel seu estudi del Talmud. Si el relacionem amb Bonastruc ça Porta és únicament perquè el mateix Jacob deia ser-ne descendent, encara que cal puntualitzar que si s'acceptava aquesta afirmació com a certa és per l'autoritat que li atorgava la societat hebraica com a rabí i filòsof, ja que no en tenia cap prova.

Un conflicte amb les autoritats de Tlemcen conduí la família Sasportas a un canvi de rumb que marcà la resta de la seva història. La família emigrà a Bordeus, on s'establiren la majoria d'ells, però Jacob emprengué un viatge per Europa, al llarg del qual visità les principals comunitats

europèes. Exercí de *haham* de la comunitat sefardita de Londres el 1664. Ara bé, la seva gran ambició era el rabinat d'Amsterdam, el qual no aconseguí fins a l'any 1693, amb una edat ja molt avançada. Tot i els llargs viatges de Jacob, la majoria dels seus familiars romangueren de forma permanent a Bordeus.

Aquí fou on nasqué, entre 1753 i 1756, Abraham Sasportas, el primer membre de la família que emigrà a Amèrica, abans del setembre de 1778. Abraham fou membre de la sinagoga de Charleston (Carolina del Sud) i, encara que morí a Bordeus, els seus descendents continuaren vivint als Estats Units, on Booker T. Brooks ha documentat fins a dotze persones amb el cognom Sasportas al llarg dels segles XIX i XX, bàsicament concentrades als estats d'Ohio i Carolina del Sud, però també a Connecticut i Nova York.

Si són realment descendents de l'eminent Mossé ben Nahman, potser mai no ho podrem demostrar. No obstant això, el llegat intel·lectual que ens deixà el gironí seguirà meravellant el món generació rere generació.

ALTRES PERSONATGES DESTACATS

- Jucef Ravaya (o Ravalla), batlle de Girona, tresorer reial (a. 1267–1282)
- Lleó Aninay, últim rector de l'aljama gironina (s. XV–XVI)

LES FAMÍLIES JUEVES DE LA GIRONA MEDIEVAL

Les famílies jueves de la Girona medieval vivien en un espai reduït dins dels murs del nucli antic de la ciutat, prop de la Catedral. Era el barri conegut com a call jueu, on trobaven, a poques passes, la sinagoga, els banys de purificació, la carnisseria caixer i altres espais necessaris per a portar una vida plenament jueva. Els Ravaya, els Caravida, els Aninay, els Desportal, els Desmestre/Saporta o els Falcó habitaren durant algunes generacions en cases que reflectien el nivell social i econòmic de les famílies que hi vivien, per això no és estrany que algunes fossin monumentals, amb torres i jardins. Altres, més modestes, acollien famílies d'artesans, amb un petit taller obert al carrer.

A tocar de la sinagoga, a l'actual número 23 del carrer de la Força, es trobava el casal familiar dels Falcó, una família de jueus gironins molt extensa, amb diferents branques. Amb càrrecs de responsabilitat dins de l'aljama, ja apareixen esmentats des de 1321. En els avalots de 1391, un dirigent de l'aljama anomenat Jucef Falcó esdevingué el convers Pere de Banyoles. La seva muller Astruga es va convertir i va prendre el nom de Blanca; vídua el 1392, va contraure nou matrimoni amb el convers Ferrer de Montcada. Però en l'època de les conversions massives al cristianisme, alguns Falcó mantingueren el cognom després de ser batejats: Falcó Bellshom, conseller de l'aljama el 1408, set anys claviari de l'aljama, es batejà vers l'any 1417 i passà a ser anomenat Bernat Falcó. Amb la seva muller, també conversa, i que també es deia Blanca, eren pares de David Falcó, que continuà jueu, mentre quatre fills i dues filles es convertiren al cristianisme.

Ravaya

El cognom Ravaya procedia de Castella (Abravalla) i es trobava a Girona, Castelló d'Empúries i altres localitats catalanes. Els gironins Astruc Ravaya i el seu fill Jucef foren molt poderosos entre 1265 i 1282. Jucef Ravaya, batlle de Girona i de Besalú, serví fidelment el rei Pere el Gran i dirigí les seves finances, fins arribar a ostentar l'ofici únic de tresorer reial. Aquesta dedicació feu que hagués de deixar la batllia en mans del seu pare, qui atorgà la carta de població de Palamós el 1277 com a procurador reial. Fins a la seva mort l'any 1280, Astruc ocupà la batllia de Girona com a lloctinent del seu fill Jucef, que morí a Sicília, relativament jove, el desembre de 1282. Mentre van viure, pare i fill sovint implicaven els seus negocis particulars amb les finances de la comunitat jueva de Girona i en disposaven a la seva conveniència. A canvi, la seva intercessió davant del rei permeté que l'aljama de Girona i totes les aljames dels dominis reials obtinguessin privilegis i concessions molt importants, algunes millores organitzatives i una major capacitat per portar una vida segons el dictat de la seva religió. A partir de 1284, es prohibiria als jueus l'exercici de càrrecs públics.

La família continuava present a la ciutat temps després, ja que Mossé Ravaya, Salamó Ravaya i el seu fill Abraham foren membres del consell de l'aljama entre 1352 i 1369. Un altre Astruc i Issac Ravaya apareixen en el consell de finals del segle XIV.

Caravida

Els Caravida foren una família establerta a Girona almenys des del segle XIII, tot i que ja un Caravida fou designat batlle de Girona el 1192 o 1196. Segurament el seu membre més insigne fou Astruc Caravida VI, qui fundà per llegat testamentari una institució benèfica, l'almoïna jueva o *heqdeix*, que funcionava ja a mitjans del segle XIV. Astruc Caravida va tenir tres filles però no se li coneixen fills. El 1332 casà la seva filla Ester amb el savi David Bonjorn de Barri, ric jueu de Cotlliure. La parella tingué un sonat divorci cinc anys més tard; amb tot, és possible que Ester Caravida fos la mare del famós astrònom Jacob ben David Bonjorn de Barri, autor de les taules astronòmiques publicades a Perpinyà el 1361.

Aninay

Bonet Aninay fou un dels primers secretaris coneguts de l'aljama de Girona, exercí aquest càrrec tres vegades entre 1267 i 1281. Un altre membre de la família fou Adret Aninay, que participà dels enfrontaments interns de la comunitat a finals de segle XIV. El 1391 es trobà reclòs a la torre Gironella després de l'assalt al call. Un altre membre de la família, Astruc Aninay tenia 33 llibres a casa segons l'inventari encarregat pel bisbe el 1415. La seva vídua Vengues apareix esmentada el 1450. Dos germans anomenats Adret Aninay (*ob. ca.* 1459) i Bondia Aninay apareixen com a consellers de l'aljama el 1444. Durant la segona meitat del segle, un altre Astruc Aninay i el seu germà Lleó Aninay ocuparen càrrecs destacats de l'aljama. Justament Lleó fou un dels darrers dirigents de la comunitat, qui més lluità per aconseguir que es permetés la venda lliure dels béns mobles dels jueus per poder marxar cap a l'exili el 1492.

Del Portal o Desportal

El mestre Mossé Abraham del Portal (*ob.* 1398), que havia residit a Camprodon el 1370, habitava a Girona a finals de segle. Podria tractar-se del pare d'un metge jueu, Natan Mossé Desportal (*ob.* 1410), que exercí a Sant Feliu de Guíxols i morí deixant una important biblioteca a càrrec de la seva muller Goig. El mestre Mossé del Portal amb el seu fill Abraham Mossé del Portal apareixen al llistat de candidats per al consell de l'aljama de Girona. El fill era esmentat com un dels cinc jueus més rics de la comunitat de Girona en un document de 1408; l'any 1400 s'estrenà com a regidor i ho fou fins a la seva mort, l'any 1448. El 1459, el metge Bonjuha Abraham del Portal actuà com a nunci o missatger de l'aljama de Girona davant del rei i oferí al monarca un donatiu graciós. El mateix any, Astruc Abraham del Portal, possiblement el seu germà, també seria regidor de l'aljama. Ell mateix apareix entre els creditors que van intentar cobrar els seus préstecs a cristians la primavera de 1492, abans d'abandonar Girona.

Reconstruccions de Jordi Sagrera

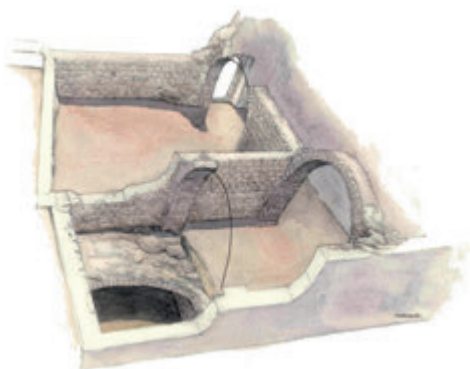
Casa Ravaya

Casa Caravida

Casa Aninay

Casa Desportal

BARCELONA

FAMÍLIES SALTELL-GRACIÀ

Barcelona fou la ciutat originària d'una de les famílies de les quals es tenen més dades dins del conjunt de la diàspora dels jueus peninsulars, la dels Saltell-Gracià. Es tractava, en realitat, de dues famílies jueves preeminents molt entrelaçades entre si, arrelades a la Barcelona medieval, tot i que amb ramificacions a Girona i altres poblacions del Principat. Ja apareixen en documents del segle XI, però el seu ascens a l'elit barcelonina es produí entre els segles XIII i XIV com a conseqüència de les seves activitats com a prestadors i de l'entrada a la creixent maquinària administrativa de la monarquia. El seu potencial econòmic també tingué una traducció política i en aquesta època començaren a ocupar freqüentment els òrgans rectors de l'aljama local.

Durant el pogrom de 1391, que aniquilà el call de Barcelona, Salomó Gracià aconseguí sobreviure a l'assalt juntament amb el seu fill Saltell. Aquests, després d'alguns problemes amb la inquisició, iniciaren la diàspora familiar. Primer es traslladaren a Constantinoble, on els seus descendents seguiren la tradició familiar de regir els designis de la comunitat jueva a la qual pertanyien. Al segle XVI, però, emigraren cap a Creta i, un cop allà, els Saltell (llavors anomenats Xaltiel-Hen) estan documentats com els que lideren, una vegada més, la comunitat local tant en el camp religiós com en el dels negocis. De la seva estada a l'illa, en quedà una bonica empremta: l'*Hagadà Saltellus* (o *Brother Haggadah*), un preciós llibre il·luminat de producció catalana de finals del segle XIV, propietat d'un Xaltiel cretenc del segle XVI i avui dia custodiat al British Museum.

Els Xaltiel emigraren de nou, aquest cop cap a Itàlia, quan els otomans prengueren Creta a finals del segle XVII. Llavors, la família se separà en tres grans branques. La primera prengué el nom vernacle de la família, Gracià (o Grazziani), amb el temps es tornà a bifurcar i alguns es dirigiren cap a l'est, mentre que d'altres es quedaren a Itàlia, on molts acabaren assimilant-se. La segona gran branca es dirigí cap al nord d'Àfrica i donà lloc als Chaltiel. La tercera, la més fecunda, es dirigí al nord d'Europa a principis del XVIII. Arribaren a Anglaterra, on alguns s'assentaren, fins al

dia d'avui, mentre que d'altres marxaren cap a Amsterdam, Hamburg i el continent americà en diversos moments de la història.

Moltes d'aquestes famílies, desgraciadament, patiren l'horror de l'Holocaust. El nombre de morts documentats és aclaparador: 162 als Països Baixos, 63 a Grècia, 54 a França, 6 a Itàlia i 5 a Alemanya; 262 en total. Queden aquí les xifres per a vergonya de la humanitat.

Actualment, algunes persones d'aquesta extensa família (es diguin Saltiel, Shaltiel, Shealtiel o Chaltiel) estan fent un gran treball per investigar i connectar les diverses branques escampades pel món. El 2003 ja es tenia constància de 680 nuclis familiars repartits per 26 països. Això suposa un llinatge, o més ben dit, una tribu d'un 3.000 persones. La majoria es troben als Estats Units i a França, però també existeixen nuclis importants a Israel, Holanda, el Regne Unit i, en general, podem dir que hi ha representació familiar a tots els continents. Tot i la dispersió, tenen una immensa consciència col·lectiva i estan sorprenentment organitzats. Disposen de lloc web, publiquen una revista amb notícies sobre la família i periòdicament celebren trobades multitudinàries. El món no és un lloc prou gran, ni el pas dels anys suficient, per separar una família que desitgi estar unida. Els Saltell ens n'ofereixen un exemple commovedor.

ALTRES PERSONATGES DESTACATS

- Isaac ben Rovén, *el Barceloní*, talmudista i poeta (n. 1043)
- Jusef ben Meïr ibn Zabarra, metge i poeta, (n. ca. 1140)
- Astruc i Jafudà Bonsenyor, metges reials, escriptors i traductors (s. XII–XIII)
- Salomó ben Abraham ben Adret, talmudista i financer (1235–1300)
- Hasdai Cresques, savi (ca. 1340–p. 1398)
- Nissim ben Rovén, *el Gironí*, metge i rabí (ca. 1310–ca. 1375)

CASTELLÓ D'EMPÚRIES

PERFET BONSENYOR

La família Bonsenyor fou una de les més influents de la comunitat jueva de Castelló, com demostren les repetides aparicions de diferents membres en les llistes de secretaris de l'aljama a partir de mitjan segle XIV. Aquests són Isaac, Mahir i Perfet, els quals sumaren, entre tots tres, fins a 31 designacions com a secretaris de la comunitat. El càrrec de secretari era una de les màximes autoritats de l'aljama i gaudien d'una important distinció.

Tot i ser una família de pes a la comunitat castellanina, no trobem gaires referències sobre els Bonsenyor més enllà de les actes del consell de l'aljama i algun altre moment puntual, com la compravenda d'algun seient de la sinagoga. Però la convocatòria de la disputa de Tortosa (1413-1414) marcarà la vida dels Bonsenyor. Perfet, rabí i talmudista, fou convocat a la disputa per Benet XIII d'Avinyó, el Papa Luna, al capdavant de la delegació jueva de la vila. En un moment delicat per a la comunitat de Castelló d'Empúries, arran dels conflictes per la propietat del comtat entre el noble Bernat Senesterra i la ciutat de Barcelona, la convocatòria de la disputa suposà un gran perill per a la integritat de l'aljama i agreujà la responsabilitat que suposava això per als delegats.

Perfet Bonsenyor fou elegit pel mateix papa, atès que era un home respectat dins de la comunitat. Benet XIII d'Avinyó pensava que si aconseguia convertir els personatges amb més autoritat moral de les aljames, la resta de jueus seguirien el seu exemple. Així, la disputa s'inicià el 7 de febrer de 1413, i ràpidament mostrà la voluntat adoctrinadora del presumpte debat. El papa ho disposà tot per aconseguir una victòria que esclafés la defensa del posicionament jueu, de manera que el debat no s'estructurà entorn d'un intercanvi d'arguments, sinó encarat a instruir els jueus sobre el cristianisme, per tal que declararessin públicament que seguien unes creences errònies i optessin per la conversió. Quatre mesos després, el 23 de juny del mateix any, la delegació castellanina decidí abandonar la disputa sense el permís papal. Els motius eren obvis: no es tractava d'un debat, allò era un autèntic parany, ja que la condició del pontífex per poder abandonar la ciutat era que els jueus haguessin

reconegut el seu error, és a dir, renegar del judaisme i convertir-se a la fe cristiana.

El novembre del mateix any, Benet XIII ordenà a la delegació de Perfet tornar a presentar-se davant d'ell, aquest cop a Peníscola. Se'ls acusava d'injúries cap al cristianisme. Tot i que no ens consta en cap document que el rabí assistís de nou a la disputa, ho donem per fet, ja que tampoc hem trobat cap referència a una nova reclamació del Papa Luna.

Perfet Bonsenyor traspassà uns anys després, a finals del 1417, havent mantingut sempre la seva convicció religiosa però, de ben segur, afligit pel gran cop que rebé la fe jueva al llarg d'aquells anys: l'efecte de les lleis antijueves de 1415 empenyí uns tres mil jueus residents a la Corona d'Aragó a convertir-se, inclosos molts castellanins i tota la seva família.

ALTRES PERSONATGES DESTACATS

- Jaffia Ravalla (Revalla), terratinent, prestador, secretari de l'aljama (s. XIII–XIV)
- Rovén Samuel, dirigent polític de l'aljama (s. XIV–XV)

TORTOSA

MENAHM BEN JACOB IBN SARUQ

Tortosa, l'antiga Tortosa de la làpida trilingüe de la jove Meliosa, la llunyana Tortosa de l'atrevit viatger Abraham ibn Jacob, la rica Tortosa dels financers de Jaume el Conqueridor i Pere el Gran, la trista Tortosa de la suposada disputa teològica, l'enyorada Tortosa dels exiliats forçats que, segons la tradició, continuaven guardant les claus de les antigues cases del call generacions més tard. Aquesta Tortosa veié néixer, al segle X i encara sota domini musulmà, el famós gramàtic i poeta Menahem ben Jacob ibn Saruq, autor de la primera obra lingüística hebrea de la península, el cèlebre *Mahberet*.

Menahem nasqué a Tortosa, però es traslladà a Còrdova quan encara era jove, i allí rebé la protecció i mecenatge d'Isaac ibn Xaprut i del seu fill, Hasday ibn Xaprut, un destacadíssim diplomàtic de la cort califal dels omeies. Es diu que fou Isaac qui animà Menahem a compilar el seu *Mahberet* però, durant l'elaboració, patró i secretari tingueren fortes desavinences. Algunes teories ho atribueixen al fet que Menahem fou acusat de caraisme, un corrent jueu considerat sectari que rebutja les tradicions orals rabíniques recollides al Talmud i tan sols admet com a vàlids els textos de les Sagrades Escripures. En qualsevol cas, per culpa d'això, Menahem s'hagué de refugiar en la seva Tortosa natal i, des d'allí, escrigué una commovedora carta de queixa a Hasday, considerada una joia de l'estil epistolar. Es tracta d'una carta poètica plena de lamentacions d'inequívokes ressonàncies bíbliques, molt properes en el rerefons i en les formes als clamors de Job. En el gènere poètic, també cal destacar la mítica carta en vers que el gabinet de Hasday ibn Xaprut envià al rei dels khàzars, un poble situat entre els mars Negre i Caspi que s'havia convertit al judaisme.

Ara bé, la principal contribució de Menahem fou en el camp de la gramàtica i la lexicografia. El seu *Mahberet* és el primer diccionari del lèxic bíblic en hebreu. Per primera vegada s'agruparen les paraules segons l'arrel i es col·locaren alfabèticament, i assenyalava diversos matisos i accepcions de cada paraula, tot documentant-les amb cites de textos bíblics. Aquesta obra representà una base sòlida per a les elucubracions

filològiques posteriors. A més, en ser escrita en hebreu, pogué ser llegida per jueus d'altres països i tingué una gran influència, especialment a França.

Poc després que es donés a conèixer la seva obra, fou atacat per un altre especialista en aquest camp del saber, Dunas ben Labrat, home culte format a Orient, criat a Còrdova pel mateix Hasday ibn Xaprut. Dunas escrigué les *Teixubot* (*Respostes*) que eren una crítica sistemàtica a quasi 200 termes definits per Menahem. Fins i tot sostingué que el *Mahberet* podria ser considerat un diccionari herètic i, probablement, fou qui llançà l'acusació que Menahem era caraïta. Menahem no respongué als atacs de Dunas ben Labrat, però sí que ho feren alguns dels seus deixebles. Un d'ells era Isaac ibn Gikatilla, que posteriorment seria el mestre de Jonàs ibn Janah, el major filòleg i gramàtic jueu medieval.

Així doncs, tot i anar a contracorrent en diverses ocasions, Menahem ibn Saruq, gramàtic «autodidacte i de províncies», criat al call tortosí, deixà un llegat molt fèrtil en la cultura hebrea del seu temps. Un llegat que mereix ser rescatat de l'oblit.

ALTRES PERSONATGES DESTACATS

- Abraham ben Jacob de Tortosa, viatger (s. X)
- Xem-Tov ben Isaac, metge (1196–p. 1258)
- Salomó ben Reuben Bonafed, rabí i poeta (s. XIV–XV)

BESALÚ

FAMÍLIA DES CASTLAR

La família Des Castlar és considerada la família jueva més preponderant i il·lustre de la comtal vila de Besalú; un autèntic llinatge de metges. Arribaren a Besalú abans del 2 de març de 1315, procedents de Perpinyà, encara que tenim constància de metges de la família que ja exercien mig segle abans a Narbona i la mateixa Perpinyà. El primer a establir-se a la vila fou Abraham des Castlar, el metge més reconegut de la família, gràcies als seus tractats de medicina sobre les febres, la pesta i les sagnies i pels seus serveis a la cort durant el regnat d'Alfons el Benigne i el de Pere el Cerimoniós. Cuidà l'infant Pere durant una greu malaltia que aquest patí, treball pel qual rebé el privilegi de ser alliberat del pagament de qualsevol impost. La seva fama era tal que, tot i viure a Besalú, nobles i jueus de llocs allunyats com Barcelona reclamaven els seus serveis. Com molts altres jueus del període, la majoria dels membres de la família exercien l'activitat complementària del comerç de draps, com indiquen els debitoris confessats en diverses ocasions pel mateix Abraham i el seu nét David.

El fill d'aquest últim i besnét del mestre Abraham, Jaacel, fou qui aconseguí l'enllaç matrimonial l'1 de febrer de 1359 amb Astruga, filla de Bonjuha Benvenist. Això suposà la unió amb una de les famílies més pròsperes de la vila, els Benvenist, tal com demostra el dot que fixà Bonjuha Benvenist per a la seva filla: 4.000 sous, una autèntica fortuna.

Jaacel des Castlar també era metge, encara que no tenia el renom que aconseguí el seu besavi. Residí quasi tota la seva vida a Besalú, però a l'inici del segle xv es traslladà a Castelló d'Empúries, on visqué, almenys, entre 1401 i 1405, any en què comprà un seient a la sinagoga empordanesa. El seu únic fill ja havia mort aleshores i deixà només quatre filles. Això fa que a partir d'aquí perdem la pista a la família, ja que el cognom Des Castlar desapareix. El mateix Jaacel es convertí al cristianisme entre 1416 i 1417, amb el nom de Gabriel de Perarnau. Tot i convertir-se, seguí vivint amb la seva família jueva i exercint de metge a Besalú, on morí el 1423.

A causa de la desaparició del cognom és d'extremada dificultat seguir els passos dels descendents dels Des Castlar. Tot i això, tenint presents els estrets llaços que els unien a famílies de les comunitats de Castelló d'Empúries, Perpinyà, Puigcerdà i la mateixa Besalú, podem determinar que si no es convertiren al cristianisme, molt probablement seguiren els passos de la majoria de jueus de les terres gironines, cap al sud de França i després cap a Itàlia, Salònica o Turquia.

ALTRES FAMÍLIES DESTACADES

- Bonastruc, comerciants i prestadors (1332–1414)
- Benvenist, prestadors, procuradors, comerciants i terratinents (1324–1396)

PALMA DE MALLORCA

FAMÍLIA CRESQUES

Els jueus mallorquins destacaren pels seus extraordinaris coneixements en matemàtiques, cartografia i per l'elaboració d'instruments nàutics i cartes de navegació. El seu renom era tan estès que les monarquies de tot Europa sospiraven per adquirir mapes i cartes elaborats a l'illa i els reis aragonesos no n'eren pas una excepció.

Va ser durant el regnat de Pere el Cerimoniós i el dels seus fills Joan i Martí que visqueren els cartògrafs Cresques Abraham i Jafudà Cresques, pare i fill al servei i sota la protecció de la corona. Es creu que eren descendents de jueus catalans que es traslladaren a Mallorca un cop aquesta fou conquerida per Jaume I. La família ja tenia una bona posició social a l'illa abans del naixement d'Abraham: Ferrer Cresques fou un metge molt reconegut a l'illa a la primera meitat del segle XIV i uns anys més tard Vidal Cresques fou secretari de l'ajama de la ciutat.

El nét de Vidal, Cresques Abraham, fou el primer cartògraf de la família, tingut en gran consideració pel rei Pere. Aquest li concedí el títol de familiar reial, a ell i al seu fill Jafudà, distinció que ens indica un gran respecte i estima per part del rei. La seva gran obra fou l'Atles Català, un mapa del món conegut únic en el seu moment, bellament decorat. Fou un regal de l'infant Joan, duc de Girona, al nou rei Carles VI de França, elaborat per Abraham entre 1376 i 1381, molt probablement amb l'ajuda de Jafudà.

Cresques Abraham morí el 1387, el mateix any que el rei Pere, però la producció de cartes nàutiques no s'aturà, ja que el successor al tron, Joan I, seguí fent importants comandes a Jafudà. Després dels pogroms de 1391, Jafudà es convertí al cristianisme i adoptà el nom de Jaume Ribes, i es traslladà a viure a Barcelona el 1394. Tot i aquests canvis, la relació entre el mallorquí i Joan el Caçador no es trencà. De fet tenim constància que seguí la seva tasca d'elaboració de cartes nàutiques per al rei i, per altra banda, el mateix Joan I lliurà al cartògraf documents de privilegis, concessions i llicències perquè pogués dur a terme els seus encàrrecs amb la major celeritat.

A la mort de Joan, Jaume Ribes no tornà a rebre cap més encàrrec de la corona. Per aquelles dates, el 1399, el cartògraf començà a treballar per al comerciant de perles florentí Baldassare Ubriachi, que li encarregà l'elaboració d'un mapamundi que serviria d'exemple per al cartògraf genovès Francesco Beccà, que tenia al seu torn l'encàrrec de fer una llista de mapes per al comerciant Ubriachi.

Alguns investigadors han identificat Jafudà com el mestre Jacome de Mallorca, que treballà com a cartògraf del rei de Portugal Enric el Navegant durant la dècada de 1420. Ara bé, alguns experts han demostrat recentment que aquesta hipòtesi és inviable ja que sembla que morí abans de 1410. Així doncs, el més probable és que Jaume Ribes i la seva família es quedessin a Barcelona, ciutat on moriria sense descendència coneguda, fet que posa punt final a la nissaga d'extraordinaris cartògrafs.

ALTRES PERSONATGES DESTACATS

- Simó ben Zemah Duran, autoritat rabínica, filòsof i científic (1361–1444)
- Jafudà Lleó ben Mosconi, metge (1328–p. 1370)
- Jonà Desmaestre, talmudista i astrònom (2a meitat s. XIV)
- Isaac Nifoci, astrònom i metge (2a meitat s. XIV)

Patronat Call de Girona

Direcció: Assumpció Hosta

Museu d'Història dels Jueus

Direcció: Sílvia Planas

Comissariat: Assumpció Hosta

Documentació: Lúdia Donat, Marc Francesch i Xavier Marcó

Disseny i producció: Mostra Comunicació

Multimèdia: Vidicam i Fluido. Digital experiences

Traduccions: Neus Casellas, Lúdia Donat, Ariane Roura i Daniel Sherr

Equip tècnic (muntatge, comunicació, difusió): Neus Casellas, Mireia Compte, Lúdia Donat, Marc Francesch, Núria Heras, Anna López, Sandra Sánchez i Cristina Taberner

Amb la col·laboració de: Ajuntament de Barcelona, Ajuntament de Besalú, Ajuntament de Castelló d'Empúries, Ajuntament de Palma, Ajuntament de Tortosa i Red de Juderías de España-Caminos de Sefarad

Fotografia: Patronat Call de Girona (Aniol Resclosa) · DL GI 987-2016

**PATRONAT
CALL DE GIRONA**

Ajuntament de Girona

**Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura**

Diputació de Girona